

АНОТАЦІЯ

Степаненко Н. В. Захист та забезпечення прав дитини в умовах військових дій на Донбасі: теоретико-правовий аналіз. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – Київ, 2021.

У дисертаційній роботі здійснено комплексне дослідження вдосконалення теоретико-правових положень, формулювання пропозицій щодо правового захисту та забезпечення прав дитини в умовах військових дій на Донбасі.

Аргументовано, що генеза, сутність, поняття та зміст правового статусу дитини нерозривно пов'язані із поняттям «правового статусу особи». Відзначено: правовий статус дитини виходить за змістом та сутністю з правового статусу особи, однак його особливістю є те, що під правовим статусом дитини слід розуміти таку ж сукупність прав, свобод та обов'язків, як і для особи, тільки особливі (специфічні) права діють до досягнення повноліття. Встановлено, що під соціальними цінностями правового статусу дитини розуміють значимість практичних і правових заходів держави в задоволенні потреб дітей, які перебувають у зоні проведення військового конфлікту, та тих, що були переміщені внаслідок цього конфлікту. Вони повинні мати статус особливої категорії дітей, що потребують захисту прав і свобод в умовах збройного конфлікту, з наголосом, що реалії сьогодення створюють обстановку, в якій здійснення державної політики з утвердження панування соціальних цінностей саме правового статусу дитини потребує негайного дієвого і реального вдосконалення.

Здійснено аналіз міжнародного та вітчизняного нормативно-правового потенціалу, що стосується захисту прав дитини під час військового конфлікту на Донбасі. З'ясовано, що окремого законодавчого акту щодо особливостей

захисту прав дітей, які постраждали в результаті військових дій, за сім років збройного конфлікту в Україні не ухвалено. Проаналізовано внесення змін до Законів України «Про охорону дитинства», «Про внесення змін до деяких Законів України щодо посилення соціального захисту та підтримку сімей з дітьми», встановлено, що вказані зміни зазначену правову ситуацію регулюють не в повному обсязі.

Розглянуто сутність прав дитини в Україні як «нову аксіологію» демократичного розвитку в умовах глобалізаційних викликів. Визначено, що під аксіологією права загалом розуміють позитивну роль права у задоволенні потреб учасників суспільного життя. Виходячи з цього, виокремлено, що під правами дитини як «новою аксіологією» сучасного демократичного суспільства, слід розуміти можливість будь-якого суспільства задовольняти основоположні права та свободи дітей на життя, здоров'я, освіту, повноцінний розвиток як запоруку розвитку майбутнього кожної держави. Досліджено, що права дітей, які перебувають на території військового конфлікту, в сучасних умовах глобалізаційних викликів в Україні, перебувають в протиріччі із реальними наявними проблемами і є вкрай вразливими, існують за недосконалості та неадекватності юридичних механізмів їхнього захисту.

З'ясовано, що в Україні досі відсутній документ із конкретним переліком заходів, який забезпечив би задекларовані медичну, психологічну, педагогічну реабілітацію та соціальну реінтеграцію дітей, що постраждали внаслідок військових дій і збройних конфліктів, така ситуація є новою в колі суспільно-правових проблем нашого суспільства.

Визначено поняття та алгоритми захисту прав дитини. Виявлено різні багатовекторні передумови і фактори порушення прав та свобод дитини в умовах гібридної війни на Сході України. Реальна відповідальність за ці злочини повинна підпадати під поняття «військовий злочин, скоєний при обтяжливих обставинах», та під юрисдикцію міжнародного військового трибуналу. Аналіз міжнародного нормативно-правового потенціалу у такому контексті засвідчує декларативність ухвалених норм, питання щодо захисту

прав дитини в умовах військового конфлікту (гібридної війни) в конкретній постановці не розглядаються. У сьогоднішніх реаліях, ведення гібридних воєн різних форм і методів, ефективні комплексні міри із задіянням усіх державно-правових конструкцій, механізмів та інструментів на міжнародному рівні не здійснюється, підтвердженням цьому є гібридна війна на Сході України, яка триває вже восьмий рік, і з кожним днем кількість людських жертв та жахливих наслідків тільки збільшується, а їх продовження має незворотні системні процеси.

Проаналізовано в площині різних тематичних напрямлень та критеріїв, що Рада Безпеки ООН у питаннях захисту прав, свобод і гарантій дитини в умовах військового конфлікту має символічні форми впливу на негативні процеси, є обтяжливою, нормативно-правові механізми вражені формальністю, декларативністю, складністю процесів, що породжує безвідповідальність і уникнення кримінального покарання військових злочинців у міжнародному військовому трибуналі. Запропоновано проведення інституційної реформи Ради Безпеки ООН, удосконалення організаційних структур управління, укомплектування професійними кадрами, надання конкретних компетенцій і функцій, у частині не тільки предмета нашого дослідження, а і значно ширше, що стосується наболілих проблем сьогодення в питаннях світової безпеки і миру.

Здійснено аналіз за різними тематичними критеріями поняття особливості забезпечення захисту прав і свобод дитини в умовах гібридної війни, зокрема на Донбасі. Запропоновано введення до наукового дискурсу і наукового обороту поняття «особливості забезпечення захисту прав дитини в умовах війни» як окрему правову категорію, враховуючи особливість даної категорії (дитини), її вразливість у стадії повноцінного розвитку та прерогативність майбутнього держави.

Встановлено, що саме особливість забезпечення прав і свобод дитини в умовах війни повинна стати одним із основних засобів реалізації функцій ООН на міжнародному рівні, а прийняті нормативно-правові акти повинні мати

обов'язковість виконання для кожної держави через імплементацію в чинне національне законодавство та конкретну підвищену кримінальну відповідальність за здійснені військові злочини, які підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду.

Проаналізовано, що в сучасних умовах динаміки процесів глобалізаційних викликів і протистоянь міжнародне гуманітарне право повинно виступати як концентроване вираження діючих прав, як ефективна правова основа для будь-якої демократичної держави світу, де чинне законодавство та правові норми повинні стати пріоритетними й відповідати загальнолюдським демократичним цінностям.

У порівняльно-правовому аспекті проаналізована й здійснена спроба внесення пропозиції щодо запровадження й притягнення до кримінальної відповідальності за кваліфікуючою ознакою «злочинні дії, пов'язані з розв'язанням і веденням гібридної війни». Пропонується включити її до переліку міжнародних військових злочинів (виокремивши його сутність і особливість), які підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (Римський статут ст. 5), як окремий тяжкий вид військового злочину, розв'язання й ведення гібридної війни. Це дасть можливість ефективного протистояння й створення належних бар'єрів у недопущенні гібридних форм уярмлення народів і держав світу, забезпечить недоторканість національних територій.

Зібрана з наукових офіційних відкритих авторитетних джерел інформація, аналіз чинного вітчизняного й міжнародного законодавства, аналітика наявної практики дають підстави вважати, що декларативність нормативно-правової бази, формальність, неконкретність, подвійні стандарти політичного мислення й прийняття рішень на міжнародному рівні сіють негативізм, недовіру до міжнародного права, дають можливість тривалості військової агресії на Сході України. Це є справжня кривава катастрофа XXI століття на нашій планеті, війна, яка вже має і ще буде мати складні, невідворотні наслідки не лише для України.

Виділено та здійснено науковий аналіз основних положень форм і методів діяльності публічної адміністрації у сфері забезпечення прав та свобод дитини в умовах гібридної війни на Донбасі в контексті загальновизначених міжнародно-правових стандартів, у кореляції з процесами об'єктивного розвитку, оптимізації і реформування органів публічної влади на всіх рівнях. Разом із тим використання широкого масиву інформації, опрацьованої з відкритих джерел, дало можливості до наукового пошуку дефініції і дискурсу розв'язання досліджуваної тематики з акцентом зазначення проблематики діяльності публічної адміністрації в Україні, до важливості зміни стратегії нормативно-правової доктрини чинного законодавства, правовикористання й правозастосування в захисті законних інтересів дитини, що повинні належати до особливої категорії прав.

Наголошено на потребі вдосконалення організаційно-правових форм і методів управління, забезпечення прав та свобод індивіда, зокрема дитини, в умовах гібридної війни застосовувати постійні, конкретні практики взаємодії діяльності публічних адміністрацій держав, де наявні збройні конфлікти (конференції, звіти, заслуховування).

Запропоновано виділення як окремої специфікації в наукових підходах діяльності публічної адміністрації в умовах гібридної війни та ефективного управлінського впливу на всіх рівнях влади в питаннях захисту прав і свобод дитини під час військового конфлікту.

Аргументовано, що саме врахування вищевизначених умов і пропозицій дасть змогу запровадити в Україні такі належні та ефективні підходи нормативно-правового розвитку, які позитивно впливатимуть на форми та методи діяльності публічної адміністрації на всіх владних щаблях і рівнях, що дасть змогу максимального забезпечення стандартів демократичного розвитку України, нівелювання зовнішніх проявів гібридного протистояння на Сході нашої держави. Визначено, що права дітей, які перебувають на території проведення військового конфлікту, в сучасних умовах глобалізаційних викликів в Україні перебувають в протиріччі із загальновизнаною концепцією

аксіології права і є вкрай вразливими, тобто існують за відсутності юридичних механізмів їхнього захисту.

Окреслено теоретико-правові проблеми демократичних трансформацій конституційно-правового забезпечення захисту дітей в умовах військової агресії на Донбасі. Особливу увагу приділено вивченню міжнародного досвіду з правового забезпечення реалізації захисту дітей в умовах воєнних дій і збройних конфліктів. У ході дослідження зазначено, що такі права забезпечені достатньою кількістю міжнародних актів. Разом із тим реалізація вимог залежить від країни, її політичного становища, політичної волі керівників держави та рівня ескалації військового конфлікту.

Проаналізовано, що Україною ратифіковано найважливіші міжнародно-правові акти щодо захисту дітей, які постраждали у збройних конфліктах. Однак реалізації заходів, необхідних у разі ратифікації, заважає невизначеність кінцевого правового статусу окупованих територій, статусу країни-агресора, остаточна правова оцінка бойових дій, що відбуваються на Донбасі. Така політична та правова особливість породжує безсистемність дій Уряду України щодо захисту правового статусу дітей. Виявлено, що наслідувати сценарій та досвід правового захисту такої категорії дітей, як було зроблено іншими країнами, немає можливості через особливі питання політичного та національного характеру.

Обґрунтовано пропозиції розробки механізмів, спрямованих на зміцнення довіри до прав людини та дитини; поліпшення роботи із захисту прав дітей; здійснення моніторингу та розслідування порушених прав дитини; допомоги правоохоронним органам України в розвитку документування та розслідування недотримання прав дітей, що пов'язані з військовим конфліктом відповідно до міжнародних стандартів, в тому числі Міжнародного кримінального суду; розробки тренінгів різних рівнів, які будуть адаптовані до українського законодавства для високопосадовців, адміністративних та соціальних працівників, психологів; в рамках судової реформи надавати таку підтримку, щоб правосуддя України могло

розбудовувати свою спроможність вирішувати питання, пов'язані з конфліктами.

Внесено пропозиції запровадити національний механізм створення єдиної бази обліку дітей, що постраждали внаслідок агресії, та єдиного законодавчого акту для забезпечення отримання всіма жертвами-дітьми військового конфлікту відповідного ефективного доступу до засобів законотворчого захисту їхнього статусу, включаючи комплексну реабілітацію, реституцію, компенсацію та гарантії виплат фінансової допомоги.

Ключові слова: права дитини, захист прав дітей, дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, збройний конфлікт, військові дії, гібридна війна.

SUMMARY

Stepanenko N.V. Protection and ensuring children's rights in the conditions of military actions in Donbass: theoretical and legal analysis. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for obtaining Ph. D. degree in the specialty 081 "Law". - KROK University. - Kyiv, 2021.

In the dissertation work the complex research of perfection of theoretical and legal positions was made, the formulation of offers concerning legal protection and maintenance of the rights of the child in the conditions of military operations in Donbass was carried out.

Arguments were given that the genesis, essence, concept and content of the legal status of the child are inextricably linked with the concept of "legal status of the person". It is noted: the legal status of the child is based on the content and essence of the legal status of the person, but its feature is that the legal status of the child should be understood as the same set of rights, freedoms and responsibilities as for the person, only special (specific) rights are valid until adulthood. It was also found that the social values of the legal status of the child are understood as the importance of practical and legal measures of the state in meeting the needs of children who are in the zone of military conflict and those who were displaced as a result of this conflict. They should have the status of a special category of children in need of protection of rights and freedoms in armed conflict, emphasizing that present realities create an environment in which the implementation of state policy to promote social values of the child's legal status requires immediate effective and real improvement.

The analysis of the international and domestic normative-legal potential concerning protection of the rights of the child during the military conflict in Donbass is carried out. It was found that a separate legislative act on the peculiarities of the protection of the rights of children affected by hostilities has not been adopted

in the seven years of armed conflict in Ukraine. Amendments to the Laws of Ukraine "On Child Protection", "On Amendments to Some Laws of Ukraine on Strengthening Social Protection and Support of Families with Children" were analyzed, and it was found out that these changes do not fully regulate this legal situation.

The essence of children's rights in Ukraine as a "new axiology" of democratic development in the context of globalization challenges is considered. It is determined that the axiology of law is generally understood as the positive role of law in meeting the needs of participants in public life. Based on this, it is emphasized that the rights of the child as a "new axiology" of modern democratic society should be understood as the ability of any society to satisfy the fundamental rights and freedoms of children to life, health, education, equal development as a guarantee of future development. It is studied that the rights of children who are in the territory of military conflict in the current conditions of globalization challenges in Ukraine are in contradiction with the real existing problems and are extremely vulnerable, exist due to imperfections and inadequacies of legal mechanisms for their protection.

It was found out that in Ukraine there is still no document with a specific list of measures that would ensure the declared medical, psychological, pedagogical rehabilitation and social reintegration of children affected by hostilities and armed conflicts, this situation is new among the social and legal problems of our society.

The concepts and algorithms of protection of children's rights are defined. Various multi-vector preconditions and factors of violation of children's rights and freedoms in the conditions of hybrid war in the East of Ukraine are revealed. Real responsibility for these crimes should fall under the notion of "war crimes" committed under aggravating circumstances and under the jurisdiction of an international military tribunal. The analysis of the international normative-legal potential in such a context testifies to the declarativeness of the adopted norms, the issues of protection of the rights of the child in the conditions of military conflict (hybrid war) are not considered in a specific statement. In the realities of the present maintenance of hybrid wars of various forms and methods, effective comprehensive

measures involving all state and legal structures, mechanisms and instruments at the international level are not carried out, the evidenced of this is the hybrid war in Eastern Ukraine, which lasts eight years and every day the number of human casualties and severe consequences is only increasing and their continuation has irreversible systemic processes.

It is analyzed in terms of various thematic areas and criteria that today the UN Security Council in matters of protection of rights, freedoms and guarantees of the child in military conflict has symbolic forms of influence on these negative processes. It is burdensome, regulatory mechanisms are affected by formality, declarativeness, the complexity of the processes, which creates irresponsibility and avoidance of criminal punishment of war criminals in the international military tribunal. It is proposed to carry out institutional reform of the UN Security Council, improve organizational governance structures, staff professionals, provide specific competencies and functions not only in the subject of our study, but also much more broadly concerning the pressing problems of today in matters of world security and peace.

The analysis of the concept of peculiarities of protection of the rights and freedoms of the child in the conditions of hybrid war, in particular in Donbass, is carried out according to various thematic criteria. It is proposed to introduce into scientific discourse and scientific circulation the concept as a separate legal category - "features of protection of children's rights in wartime", taking into account the peculiarity of this category (child), its vulnerability in the stage of full development and the prerogative of the future of the state.

It was found out that exactly the peculiarity of ensuring the rights and freedoms of the child in wartime should be one of the main means of implementing UN functions at the international level, and the adopted regulations should be binding on each state, through implementation in existing national legislation and specific increased criminal liability for war crimes that fall under the jurisdiction of an international criminal tribunal.

It was analyzed that in modern conditions of dynamics of globalization

challenges and confrontations, international humanitarian law should act as a concentrated expression of existing rights, as an effective legal basis for any democratic state of the world, where current legislation and legal norms should become priority and correspond to universal democratic values.

In the comparative legal aspect, an attempt was made to make a proposal to introduce and prosecute on the grounds of "criminal acts related to the resolution and conduct of hybrid warfare." It is proposed to include it in the list of international war crimes (highlighting its nature and features) that fall under the jurisdiction of the International Criminal Court (Rome Statute, Article 5), as a separate serious war crime, the resolution and conduct of hybrid warfare. This will enable effective confrontation and the creation of appropriate barriers to the prevention of hybrid forms of enslavement of peoples and nations of the world, will ensure the inviolability of national territories.

Information collected from official scientific open authoritative sources, analysis of current domestic and international legislation, analysis of current practice unambiguously give reason to believe that the declarative legal framework, formality, vagueness, double standards of political thinking and decision-making at the international level spread negativity, mistrust to international law, provide an opportunity for the duration of military aggression in eastern Ukraine. This is a real bloody catastrophe of the XXI century on our planet, a war that already has and will have complex, inevitable consequences not only for Ukraine.

Scientific analysis of the main provisions of forms and methods of public administration in the field of ensuring the rights and freedoms of the child in the hybrid war in Donbass in the context of generally defined international legal standards in correlation with the processes of objective development, optimization and reform of public authorities at all levels was made. At the same time, the use of a wide range of information processed from open sources provided an opportunity to scientific search for a definition and discourse of solving the research problem with emphasis on public administration in Ukraine, the importance of changing the

strategy of legal doctrine, law enforcement in the protection of the legitimate interests of the child, which should belong to a special category of rights.

Emphasis is placed on the need to improve organizational and legal forms and methods of management, ensuring the rights and freedoms of the individual, including the child, in a hybrid war to apply constant, specific practices of interaction between public administrations of states where there are armed conflicts (conferences, reports, hearings).

It is proposed to single out as a separate specification in scientific approaches the activities of public administration in a hybrid war and effective managerial influence at all levels of government in the activities and protection of children's rights and freedoms in a military conflict.

Arguments were given for the fact that taking into account the above conditions and proposals will allow Ukraine to introduce such appropriate and effective approaches to regulatory development, which will positively affect the forms and methods of public administration activity at all levels of government, which will give an opportunity to ensure maximum standards of democratic development of Ukraine, leveling external challenges of hybrid confrontation in the East of our state. It is determined that the rights of children in the territory of military conflict in the current context of globalization challenges in Ukraine are in contradiction with the generally accepted concept of axiology of law and are extremely vulnerable, that is exist in the absence of legal mechanisms to protect them.

Theoretical and legal problems of democratic transformations of constitutional and legal protection of children in the conditions of military aggression in Donbass are outlined. Particular attention is paid to the study of international experience in the legal implementation of child protection in hostilities and armed conflicts. The study noted that these rights are guaranteed by a sufficient number of international instruments. However, the implementation of the requirements depends on the country, its political situation, the political will of the rulers and the level of escalation of the military conflict.

It was analyzed that Ukraine has ratified the most important international legal acts on the protection of children affected by military conflicts. However, the implementation of the measures required in the event of ratification is hampered by the uncertainty of the final legal status of the occupied territories, the status of the aggressor country, the final legal assessment of the hostilities in the Donbas. Such political and legal uncertainty creates unsystematic actions of the Government of Ukraine to protect the legal status of children. It is found that it is not possible to follow the scenario and experience of legal protection of this category of children, as it was done by other countries due to special political and national issues.

Proposals for the development of mechanisms aimed at strengthening trust in human and child rights are substantiated; improving the protection of children's rights; monitoring and investigating violated children's rights; assistance to the law enforcement agencies of Ukraine in the development of documentation and investigation of violations of children's rights related to the military conflict, in accordance with international standards, including the International Criminal Court; developing of trainings for high-ranking officials and administrative workers, social workers, psychologists at various levels, which will be adapted to Ukrainian legislation; providing judicial support in the framework of judicial reform so that the Ukrainian judiciary can build its capacity to resolve conflict issues.

It is recommended to introduce a national mechanism of creating a single register of children affected by aggression and a single piece of legislation to ensure that all child victims of military conflict have adequate access to legal protection of their status, including comprehensive rehabilitation, restitution, compensation and guarantees of financial assistance.

Keywords: children's rights, protection of children's rights, child affected by hostilities and armed conflicts, armed conflict, military actions, hybrid war.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Степаненко Н.В. Інститут забезпечення прав дитини: історико-правовий аналіз. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2018. № 31. С. 86-97. 0,5 друк. арк. (Index Copernicus, Ulrichsweb Global Serials Directory, США).
2. Француз А.Й., Степаненко Н.В. Дотримання прав дитини в зоні військового конфлікту. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2017. Вип. 29. С. 5-13. 0,37 друк. арк. (Index Copernicus, Ulrichsweb Global Serials Directory, США). Особистий внесок автора полягає у науковому аналізі теоретико-правових норм захисту та дотримання прав дитини під час військового конфлікту та становить 0,29 друк. арк.
3. Stepanenko N. Children's rights in Ukraine as a «new axiology» of democratic development in the context of globalization challenges. *Public Administration and Law Review*. 2021. Issue 3(7). Pp. 46-53. DOI <https://doi.org/10.36690/2674-5216-2021-3-46> 0,33 друк. арк. (National Library of Estonia, CrossRef, Index Copernicus, Google Scholar, Academic Resource Index (ResearchBib), PKP – Index, Eurasian Scientific Journal Index, Dimensions, OpenAire).
4. Stepanenko Natalia V. The child rights violations in the zones of military conflicts. *Zeszyty Naukowe Panstwowej Wyzszej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy*. 2019. № 32(3). S. 183-186. 0,16 друк. арк. (Index Copernicus).

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Степаненко Н.В. Практика Європейського суду з прав людини у справах, пов'язаних із захистом прав і свобод дитини. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку*: матеріали Міжнародної конференції (м. Київ, 21-22 листопада 2019 р.). Київ: Університет «КРОК», 2019. С. 112-115. 0,16 друк. арк.

6. Француз А.Й., Степаненко Н.В. Теоретико-правовий аспект деструктивних інтернет-комунікацій неповнолітніх: удосконалення чинного законодавства. *Актуальні питання сучасної науки та практики: матеріали науково-практичної конференції* (м. Київ, 15 листопада 2018 р. – К.: Університет «КРОК», 2018. – С. 690-693. 0,12 друк. арк. Особистий внесок автора полягає у з'ясуванні особливостей правового регулювання деструктивних інтернет-комунікацій неповнолітніх та становить 0,09 друк. арк.

7. Степаненко Н. В. Законодательные пробелы в сфере защиты прав детей в вооруженном конфликте в Украине: теоретико-правовой анализ. *W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka -aspekty społeczno-prawne/* pod redakcja Anny Pawlak, Beaty Skwarek, Justyny Stadniczenko. Warszawa, 2020. S. 421-429. 0,20 друк. арк.